

*History of Education: Bulgarian Educational Tradition
История на образованието: Българска образователна традиция*

НАЧАЛО НА ПРЕПОДАВАНЕТО НА УЧЕБЕН ПРЕДМЕТ ХИМИЯ В АПРИЛОВОТО УЧИЛИЩЕ В ГАБРОВО

Мария Николова

Национална Априловска гимназия – Габрово

Резюме. Настоящото изследване има за цел установяване на историческия период, в който е поставено начало на преподаването на химия като самостоятелен учебен предмет в Първото новобългарско училище в Габрово. Проучени са първите учебни програми от 1872 г., създадени за обучение в училището от Райчо Каролев и Иван Гюзелев. Направена е съпоставка с програмите, по които е извършвано обучението 25 години по-късно, като е отбелязан фактът на високото научно ниво и големия обем знания, преподавани в гимназията в края на XIX век. Направен е обзор на съществуващите данни за учебните помагала и учебници, по които е водено обучението в училището през периода 1872-1899 г.г. Отбелязан е фактът, че преподаването на химия от самото начало е свързано с експерименталния характер на науката, като за нуждите на обучението в училището е била устроена непълна химическа лаборатория, превърната до 1896 г. в добре оборудван кабинет. Историческата справка включва и част от учителите, преподаващи химия в Главното класно мъжко училище в Габрово до края на XIX век. Обзорът предлага сравнително богата информация за Цани Гинчев – първият учител по химия в Априловото школо, Георги Смилов и Никола Бижев – едни от последните учители по химия през XIX век.

Keywords: chemical education, history, school syllabi, teachers

Настоящата статия илюстрира част от проучванията на автора върху историята на преподаване на учебния предмет химия в Априловото училище в Габрово. Началото на проучването е провокирано от интереса на ученици от хуманитарните паралелки, изучаващи история и литература, свързан с първите учители по химия в училището и учебния материал, който се е изучавал. В статията са разгледани учебни програми от началото на обучението по химия в училището, има данни за учебните помагала и учебници от зората на преподаване на предмета и е акцентирано на личностите на първите учители и изключителното влияние на личността на преподаващия учител върху интереса към предмета и нивото на усвоените знания от учениците.

В Габрово през 1835 година по предложение и с финансовата помощ на Васил Априлов се отваря българско училище, основата на сегашната гимназия, наредено по най-новата училищна система¹⁾ (Фиг. 1)



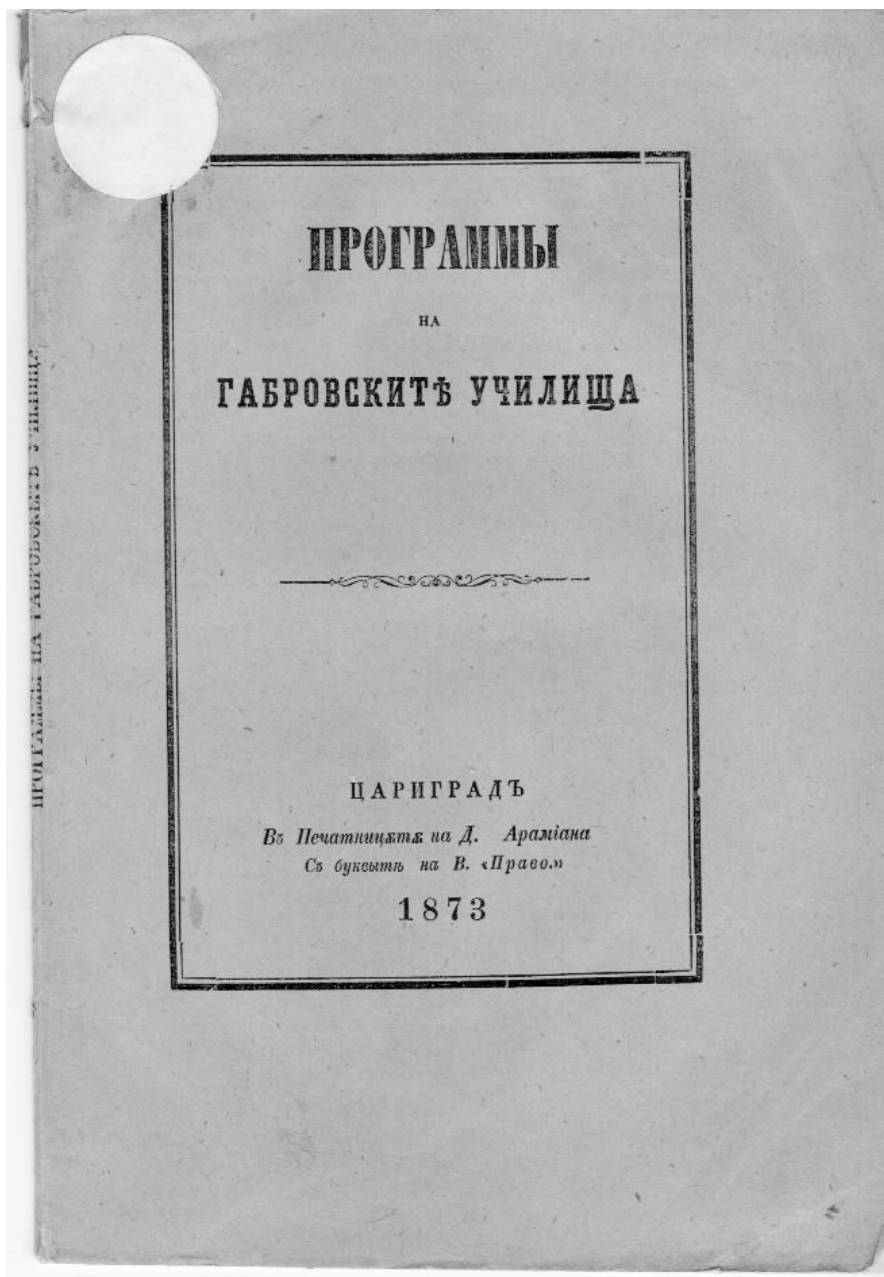
Фиг. 1. Училището с паметника на В. Априлов

Сведения за първостепенното значение на Габрово като просветен център на възрожденска България се черпят от публикувани спомени на съвременници на това дело: „В народно-просветно отношение Габрово в турско време до освобождението заемаше най-първо място. Тук се отвори първото уредено българско училище по Бел-Ланкастеровата метода, което тури край на килийното учение. Тук се тури началото на българското просвещение. Тук се основа най-напред българско седмoclасно учебно заведение (главно училище – гимназия)“ (Каролев, 1926).

През 1857 г. училището е обърнато в класно, като курсът на обучение в него е определен на 9 години и е „нареден според потребностите на българите изобщо и частно на габровци” (Каролев, 1926) и включва за първи път предметите естествена история (преподавана от учител Никифор) и физика (преподавана от учител Тодор). От този период на създаване и утвърждаване на Главното училище под ръководството на Тодор Бурмов не са запазени данни за учебните програми или помагала, които учителите и учениците са ползвали. Може само да се предполага, че в курса по физика, изучавайки физичните свойства на някои вещества, са споменавани и техни химични свойства. Причина за това предположение са два факта: в издаденото ръководство по физика от Иван Гюзелев са включени освен физични и химични свойства на телата (Бъчварова, 1989), а в програмата на девическото класно училище от 1871/72 година в V клас², в предмета физика, са включени най-необходими познания по неорганична химия. По това време съдържанието на обучението в класните училища е твърде разнообразно. То се формира от разбиранията на училищните настоятелства. А те от своя страна се съобразяват с това какви учители могат да намерят и с какво те са подготвени да преподават. По тази причина различно се изучават и естествените науки. Предметът естествена история има комплексен характер. В него се включват знания по физика, химия, анатомия на човека, зоология, ботаника и др. Зависи пак от това в коя област е по-добре подготвен учителят, какви учебници има и т.н. Също така в курса по естествена история са се преподавали и основи на минералогията, където вероятно са споменавани и някои химични свойства на минералите.

Първата програма за класното училище, според която учениците в Главното мъжко училище започват в IV клас да изучават неорганична химия, е създадена от Райчо Каролев, Иван Гюзелев и Петър Генчев през 1871/72 година, но е отпечатана по финансови причини едва през 1873 година (Фиг. 2). Разделът от програмата, включващ естествените науки и математика е написан от Иван Гюзелев. Според програмата учениците от IV клас трябва да изучат основите на неорганичната химия (Гюзелев, 1873).

Съдържанието на програмата показва стремеж за запознаване на учениците с фактологични знания за най-важните неметали, метали и техните съединения. В курса по неорганична химия са били засегнати и някои теоретични знания – теории (Кислини, основания и соли, Химическо сродство, Кристалически и аморфни тела), закони (Закони на съединенията, Пай). В програмата е предвидено да се изучат и някои химични процеси, актуални за времето си – „Друммондов свет”, „теория на пламъка синерод”. Прави впечатление, че всички термини и понятия са взети без промяна в наименованията от руски език, като някои от тях са непреводими за



Фиг. 2. Програмата от 1873 г.

съвременния учител – като „пай” – Закон за кратните отношения, други са преведени буквално– напр. „царска водка” е преведена като „царска ракия”. Вероятна причина за това са използваните от Гюзелев помагала на руски език, тъй като самият той е възпитаник на Новорусийския университет в Одеса. Освен това в този период от развитието на химическите знания в България не е имало химическа номенклатура на български език.

Съществуващата програма за обучение по химия до Освобождението е била пълна и достатъчна за тогавашната нужда от химични знания. Скоро след Освобождението по данни от съвременници: [П]рез 1880/81 г. жаждата за наука и просвета беше голяма. Всякой, който можеше тръгна да се учи. Учението тогаз не бе нито някаква тегоба, наложена от родители; нито пък средство да се обезпечи лесен и охотен живот. Стремежът към наука не се подтикваше от сметка. Не. Неговият подтик бе: голяма вътрешна потребност за знание у младежта и голямото желание на всички по събудени родители да не оставят децата си „слепи.”¹⁾ Това налага обогатяване на учебната програма с нови знания до нужната степен. Както свидетелстват по-късни съвременници – ученици в гимназията след Освобождението: „Като изключим рисуване и дискриптивна геометрия, които липсуваха от програмата, всичкият други учебен материал, по вид и размер, беше почти еднакъв с оня в сегашните наши гимназии – реален отдел (1925 г.)”.³⁾ Горекананото говори за изключително високото ниво на обучение, което се е постигало в гимназията веднага след освобождението. За това, естествено, са спомогнали и добрите учебни програми, по които се е извършвало.

Запазени са исторически източници – *Закон за Народното просвещение*,⁴⁾ предложен от тогавашния Министър на просвещението Георги Живков и приет през 1891 г. С този Закон се слага край на самостоятелната уредба на училищата в страната. Всички училища стават държавни и се подчиняват на този Закон. Според извлечение от него:

Чл.122. Средните училища се разделят на два курса: долен с три учебни години и горен с 4 учебни години.

Чл.123. Обучението в долния курс, който е общ за всички средни и специални училища, обема следующите учебни предмети:.....Физика и химия (един предмет)

Чл.124. Горният курс се дели на два отдела: класически и реален.

Чл.125. Общите задължителни предмети за двата отдела са:.....химия.....

Чл.129. Разпределението на предметите в разните отдели и подробна програма за всеки предмет се изработват от Министерството на просвещението.

Забележителен е фактът, че само 13 години след Освобождението Държавата и нейните политици са достатъчно далновидни за значението на образованието за развитието на страната. Уеднаквявайки учебните планове и програми за всички

училища в страната, строителите на съвременна България са гарантирали единно, общо и много добро гимназиално образование, което задължително е включвало и учебния предмет химия.

Запазена програма или разпределение от учител, преподаващ химия след 1881 г. не са намерени от автора на съобщението. Данни за съдържанието на програмата могат да се извлекат от преглед на изучения материал през годината и темите, давани на полугодишните и годишните изпити през учебната 1896-1897 година (Таблица).

Таблица 1. Програма по химия (III – VII клас)⁵⁾

III клас	Понятия от органическата и неорганическа химия – 1 час седмично	1. Окисляване, горение, дишане и тление. 2. Кислород; добиване и свойства. 3. Въгленна киселина; получаване, свойства и познаване. 4. Да се направи сравнение между въгленната киселина и въглеродния окис.	III^a кл. 1. Потаса: добиване, свойства и употребление 2. Натриева луга; добиване, свойства и употребление. 3. Как се правят лоените и как стеариновите свещи? 4. Какви са условията за оцетната ферментация? III^b кл. 1. Калиева луга: добиване, свойства и употребление 2. Желязо; добиване, свойства и употребление 3. Как се приготвя оцет по бързия способ? 4. Какви са условията за спиртната ферментация.
IV клас реален	Металоиди – 2 часа седмично	1. Сярна киселина 2. Амоняк. 3. Какво се изисква, за да гори едно тяло, как се усилва горенето и как може да се прекрати?	IV^a кл. 1. Антимон; 2. Борна киселина. 3. Кремневий двуокис IV^b кл. 1. Арсен 2. Въглероден двуокис 3. Фосфорен петиокис. IV^b кл. 1. Арсенен триокис. 2. Арсен водород. 3. Висмут.
IV клас класически	Металоиди, метали и органическа химия – 3 часа седмично	1. Фосфор: разпространение, получаване, свойства и употребление 2. Калиева селитра: разпространение, получаване, свойства и употребление	1. Живак: разпространение, добиване, свойства и употребление 2. Двусловни мастни киселини: оксалова киселина 3. Танин: разпространение, добиване, свойства и употребление

		Барут: получаване, свойства и употреба 3. Соли: кои съединения наричаме соли, какви соли различаваме и как се получават те.	
V реален клас	Метали – 2 часа седмично	1. Негасена вар. Получаване, свойства и употреба. – Кои съединения се наричат основи и как ги познаваме? 2. Цинк. Разпространение, получаване, свойства и употреба. Отличителни свойства на цинковите соли. 3. Бертолетов закон	V ^a кл. 1. Крушум. 2. Железен сулфат. 3. Преглед на живачните съединения. V ^b кл. 1. Калай 2. Стипца. 3. Преглед на железните съединения.
VI реален клас	Органическа химия – 2 часа седмично	1. Алкохоли; едноатомни алкохоли: общи методи за получаване то им, общи свойства на едноатомните алкохоли. 2. Глицерин: получаване, свойства и употреба 3. Гликози; гроздена захар; получаване, свойства и употреба. 4. Кои органически съединения се наричат изомери? Пример.	1. Пределни въглеводороди. 2. Калиев цианид: получаване, свойства и употреба. 3. Винена киселина: получаване, свойства и употреба. 4. Феноли. Карболова киселина: получаване, свойства и употреба.
VII реален клас	Химическа технология – 3 часа седмично	1. Болести и пороци на виното. 2. Способи за подобряване на виното. 3. Получаване нишеста от пшеница без кипение.	Няма данни

		4. Соли: що е сол? Какви соли различаваме и как се получават те?	
--	--	--	--

Според изложените данни учениците са изучавали елементите от главните групи (I, II, IV, V, VI и VII) и част от вторичните групи (I, II, VI и VIII). При сравнение с настоящите действащи програми по неорганична химия в българските училища се открива явна прилика в изучаваните елементи и съединения. Програмата от 1872 г. и особено действащата след 1896 г. имат предимство пред настоящите програми – изучавали са се повече елементи, отколкото сега – например арсен, фосфор, силиций, стронций, бисмут, антимон, живак, злато и платина и техни съединения. В програмата от 1896 г. е посочено, че на учениците вече се преподава органична химия – в V класически клас и VI реален клас. Отново сравнението с настоящите програми е в полза на тези от преди повече от век. Та колко от съвременните ученици правят разлика между лоена и стеаринова свещ? И в кой клас и на кое образователно равнище се учат подробно оксалова и винена киселина? Запознати ли са съвременните ученици с условията за практическо провеждане на спиртна и оцетно-кисела ферментация? Обвързаността на знанията, получавани в часовете по химия, с бита на хората и техния поминък говорят за осъзната нужда от практически знания още преди повече от 120 години. Такива практически знания, умения и компетентности определено липсват или не са засегнати в достатъчна степен в по-голямата част от съвременните програми и учебници по химия.

Данни за учебните помагала по химия през началния период на преподаване на този предмет може да се намерят единствено в спомените на съвременниците – главно ученици. Ето какво се съобщава: „Естествена история и химия се учеха по записки. Записките се приготвяха от преподавателите и се даваха на учениците обикновено през ваканция; в такъв случай преписването им ставаше сравнително леко. Но понякога, обаче, макар и рядко, те се даваха през учебно време и тогава се събирахме на едно, обикновено след вечеря, та преписвахме едновременно под диктовка”³⁾. Друг ученик пък споделя, че преминатият материал по химия въобще не е голям и причина за това е ученето по записки. Субективната преценка на този ученик за малкият обем материал е, че той по никакъв начин не се е отразил на качеството на обучение, защото каквото се е преподавало се е усвоявало добре.

Още в началото на обучението по химия (1874/1875 г.) в Габровската гимназия е правен опит да се въведе преподаване по руски учебници. То не е било особено резултатно, тъй като учениците не са знаели добре руски и часовете са се изчерпвали с четене и превеждане на новите уроци.

За учебниците, използвани за преподаване на химия след освобождението

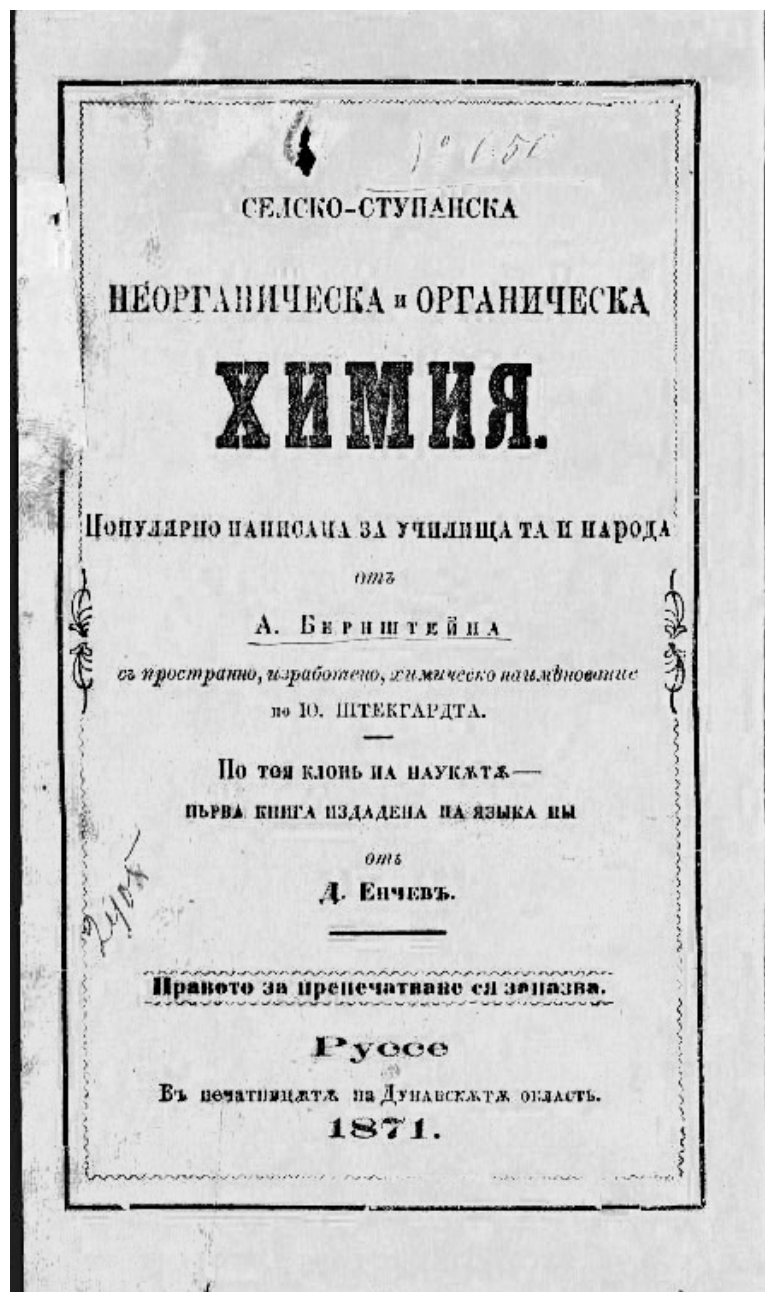
черпим сведения от спомени на бивши ученици: „През учебната 1880/81 габровската гимназия се преобразува в реална. Ние, по липса на български учебници, си набавяхме такива на руски език, за да попълним всичко необходимо. Ръкописните бележки от преподаванията не бяха много точни. Учителите ни даваха свои книги за образователна подготовка, освен ония от гимназиалната библиотека, която беше оскъдна и при това повече руска книжнина.³⁾ Анализът на горепосочените данни говори, че в началния етап на преподаване на химия в гимназията учениците са учили главно по записки, подготвяни и разпространявани от учителите. След това обучението се е извършвало по учебници на руски език, някои от които преводни.

Записки по химия от началния период не са запазени. *„Селско-стунанска неорганическа и органическа химия. Популярно писана за училищата и народа от А. Берштейна. По тоя клон от науката първа книга издадена на езика ни от Д. Енчев“* (Фиг. 3) изглежда е първият учебник по химия на български език. Той е издаден през 1871 г в Русе и няма данни да е бил използван в Габровската гимназия (Емануилова, 1995). За преводача му, Димитър Енчев, сам главен учител в Габровското класно училище през периода 1866-69 година, не са открити данни да е преподавал химия в училището.

В първия годишен отчет на Държавната мъжка Априловска гимназия е публикуван списък на учебниците, по които се е учила химия през учебната 1896/97 година. Според данните в Годишника в III клас учебникът е бил с автор С. Бъров, в IV и V клас учениците са учили по учебника на Гюлмезов, а в VI и VII клас – отново по записки, поради липса на подходящ учебник.⁵⁾ През следващата 1897/98 година и учениците от VI клас започват да учат по учебник на Гюлмезов.⁶⁾ Анализът на тези данни сочи, че за период от около 20 години след Освобождението учебната химия се е развила до такава степен и е придобила толкова голямо значение, че за преподаването и са написани учебници на български език.

Коментар на съдържанието на тези учебници ще бъде предмет на следващо изследване.

Преподаването на химия в Габровското Главно мъжко училище от самото начало е тясно обвързано с експерименталния характер на науката химия. Сведения за това се черпят отново от спомените на тогавашните ученици: „В началото на учебната 1873/74 гимназията се премести в новата голяма училищна сграда. Класните стаи в новото здание бяха просторни и светли. Редом с тях имаше няколко по-малки, които послужиха за физически кабинет, химическа лаборатория, библиотека и за учителите.”⁷⁾ В началото лабораторията е била с ограничени средства и учителите са изпълнявали малко и несложни опити. Още в периода преди Освободителната война ситуацията се променя. „Учебните пособия, що гимназията имаше бяха доста за онова време, когато такива се доставяха много трудно. По



Фиг. 3. Химията на Д. Енчев

физика и по химия бяха нагласени два кабинета с всички уреди, елементи, препарати, кислоти и пр. за изучаване на тези предмети.”³⁾ През периода 1881-1886 година учителят Захари Бояджиев преподава химия като прави всички възможни опити с наличните апарати и химикали в химическия кабинет.

Според Инструкция за управление на училищата в Княжество България:⁷⁾

„Другите учебни пособия са: ...химически кабинет... Всяка една от тези сбирки управлява учителят, който преподава предмета, за който тя служи. Той трябва да държи подробен списък (инвентар) за нейното състояние и умножаване. При купуване на учебни пособия, управлението на училището всякога се отнася към Министерството за одобрение или съвет”. От разпореждането в горната инструкция става ясно, че отново в държавен план е осигурено задължителното наличие на химически кабинет във всяка българска гимназия, който да бъде добре оборудван, стопанисван и подходящо обогатяван. Отново се налага паралел със съвременното българско училище, в което или кабинети изобщо липсват или пък там, където съществуват много рядко се използват по предназначение. Ясно е, че българският ученик преди 120 години е получавал по-добро онагледяване на обучението по химия, отколкото съвременните ученици.

Особена силно впечатление прави развитието на малката химическа лаборатория, намираща се под стълбите в началото на обучението по химия. В края на XIX век тя се превръща в голям и светъл химически кабинет, както сочат данните: „Химическият кабинет е на първия етаж, стая №14, има размери дължина 9 м, ширина 8 м и височина 4.20 м, има 4 прозорци на изток и 3 прозорци на запад.”³⁾ В Кабинета има апарати 340 бр. и химикали 308 броя.”⁶⁾ През учебната 1896/97 година са добавени апарати 26 броя и химикали 61 броя³⁾.

В архива на Габровското Главно мъжко училище са запазени имената на всички учители, преподавали в училището от 1875 година. Недостатък на тази реликва е липсата на сведения кой учител по какви предмети е преподавал. По тази причина информация за първия учител по химия в Априловото школо се черпи отново от спомените на учениците и учителите през този период. „През учебната 1872/73 година учители в училището бяха: ... Цани Гинчев, естественик от Киевския университет. Следната година (1873/74) учебните предмети бяха разпределени между преподавателите така: ... Цани Гинчев – естествена история и химия...”⁷³⁾

От гореказаното съдим, че за първи път химия в Главното мъжко училище, както и в девическото класно училище е преподавал Цани Гинчев Шкипърнев през учебната 1872/73 година. Позовавайки се на спомена на Ст. Станимиров, по-късно директор на Априловската гимназия се добива представа за начина на преподаване на химия в първите години.



Фиг. 4. Цани Гинчев (1835-1894)

„По име дядо Цани Гинчев Шкипърнев беше ми познат много време по-рано от деня, когато за пръв път го видях в клас. Неговата балада „Две тополи” беше моята любима книга.... Аз благоговеех пред него. Чувството ми на благоговение пред дядо Цани още повече се усили, когато аз видях и чух, че този писател ще ни преподава химия...Отличаваше се дядо Цани от другите ни учители и по преподаване на предмета си. ... Всички други учители разказваха новия урок и то почти всички без да прибегват до помощта на книгата. Дядо Цани такова нещо не правеше. Обикновено, след като изпиташе колкото души успееше, дядо Цани заповядваше да се чете новия урок. Още на първия, чини ми се, урок ни се обясни, че всеки нов урок ще се чете в класа, за да може всеки да провери дали вярно е преписал. Химията не е история, и, ако си преписал грешно, ще се мъчиш като дявол в пъкъла, ала пак нищо няма да разбереш...По-после аз се убедих, че дядо Цани много слабо знае химия и затова не се наема да ни разказва... Преподаваше ни дядо Цани „опитна химия”. Току-речи никаква теория нямаше. Всеки нов урок носеше надслов „опит”. Ако да имаше възможност да се направи всеки опит, и ако беше в състояние дядо Цани да ни направи всеки опит, то аз вярвам, че доста много щяхме да научим от химия, но нито имаше пълна химическа лаборатория, нито дядо Цани бе в състояние да направи всеки опит. Ние заучвахме буквално от

записките и често пъти разбърквахме казаното в разните опити, щото и дядо Цани ни гледаше зачуден. Особено се затрудняваше дядо Цани, когато отговарящият ученик забъркваше коя лакмусова книга каква става – дали синята почервенява или червената посинява.“⁽¹⁾

Горният цитат говори неласкаво за нивото на преподаване на химия в първите години. Едва ли придобитите знания са били качествени и трайни. Съвсем ясно е защо през 1873 година в бр. 35 на в. „Право“ излиза дописка за нивото на преподаване в Главното мъжко училище, в която пише: „... има предмети, които се преподават съвсем просто и невразумително, като химия..., защото няма нужните средства (Каролев, 1926). Положителното в тази ситуация е, че химията е била обособена за първи път като самостоятелен предмет, който се е изучавал в периода 4-6 клас от всички ученици. Естествено, с назначаването на учител с необходимото образование и обогатяване на химическата лаборатория нивото на преподаване по-късно се е повишило.

Други данни за учители по химия в периода 1876-1881 година не са запазени.

Около Априлското въстание, когато всички учители са арестувани и държани дълго в Търновския конак училището се разпуска. Същото се случва и през Руско-турската война 1877-78 година, когато гимназията е превърната в болница. Това е периодът, в който училището „връща назад“.

Веднага след Освобождението гимназията бързо възвръща учениците и набавя учители, така че през октомври 1878 година тя е намерена като добре устроена, действаща и е преобразувана в класическа гимназия. На следната година поради липса на преподавател по латински език последният отпада и гимназията става реална със седем класа.

Първи сведения за обучение по химия след Освобождението има през учебната 1881/82 година, когато е започнал да учителства Захари Бояджиев – възпитаник на Физико-математическия факултет на Новорусийския университет в Одеса. Обучението води по руски учебник с автор Ковалевски и според спомени на обучаемите ученици този учебен предмет е бил един от най-трудните. Бояджиев учителства в Габрово до 1886 г., когато го замества учителят Георги Смилов. Последният преподава химия в Габровското училище в продължение на 13 години. В първия годишен отчет на Държавната мъжка Априловска гимназия⁵⁾ се споменава, че през учебната 1896/97 година Г. Смилов е бил на 53 години с 18 години учителски стаж и е преподавал естествена история в трите паралелки на I клас, химия в трите реални паралелки на IV клас и двете класически паралелки на V клас. Имал е 17 часа седмично и е отговарял за химическия кабинет и касата на дружеството за бедни ученици.⁵⁾ По данни от същия отчет заедно със Смилов химия и естествена история са преподавали учителите Васил Станчев – с 3 години учителски стаж и

Никола С. Бижев – с 5 години учителски стаж. И тримата са имали пълно висше образование.⁵⁾ През следващата учебна година към колегията на преподаващите химия се присъединяват и Панайот Г. Игнатов – със 7 години учителски стаж и Кънчо Иванов – с 1 година учителски стаж, като с това учителите със завършено химическо образование в училището стават петима.⁵⁾

За изключителните данни на Смилов като умел педагог, преподаващ химия като предмет, обвързан с практиката, се говори в разказа на неговия ученик Д. Негенцов:

„Преподаваше ни (Г. Смилов) химия. Тоя учебен предмет бе нас един от най-мъчните, най-неразбраните. Потребно бе да употребяваме грамадни усилия, за да научим наизуст химическите знакове и формули, без да разберем някога тяхното практическо значение. Трябваше да дойде Смилов, за да ни стане химията и най-лесен, и най-приятен, и най-разбран учебен предмет. Практическото приложение на химията в най-разнообразните и форми добиваше пълен, системен, методичен израз у Смилова. Химията от една крайно абстрактна научна дисциплина бе сведена до една най-обяснима и практически приложна наука. Големите усилия, които употребявахме да зубрим сухите формули изведнъж бяха сведени до едно обикновено само внимание. И въпреки това едва ли ще се намери някой от учениците на Смилова, който да забрави някога онова, що е учил при него. Преподаването отиваше леко, достъпно, методично, материята се усвояваше непринудено и пълно. Помня като сега, беше извадил ученик и поиска да му каже за сачи-кабрус (железен сулфат) – как се добива, какъв цвят има и за какво се употребява. Ученикът отговаря, че се добива като се вземат железни стърготини и сярна киселина и се смесят. Тя има цвят зеленикав и се употребява за боядисване. „Какъв цвят дава с дъбилните вещества?“ – пита Смилов. Зелен, отговаря ученикът. Смилов: „Да ми отговориш така на матура, ще те изхвърля от прозорците. Ами не си ли виждал майка си, като боядисва прежда и дава на последната чер цвят.“ В училището се правеше бенгалски огън за представленията, химически мастила, хектограф и пр. Запознат с грънчари, сапунджии, кожари, Смилов им даваше ред упътвания за подобрене на занаята им. Преподавател бе и в Девическото училище. С ученичките боядисваше прежда. С нас вари сапун, който после поделихме помежду си.”³⁾

Поставянето на учебния процес по химия на смислена основа и работата на висококвалифицирани учители с химическо образование дават своите реални резултати. Средният успех по химия в Априловската гимназия през учебната 1897/98 е среден 3,40 (най-високият успех е по гимнастика – Добър 4,29). Клас с най-висок успех е VI класически клас – 3.79, а клас с най-нисък успех – I^c -3,15. През учебната 1898/99 година средният успех по химия се е повишил на Добър 3,52 (гимнастика 4,25).⁸⁾

Настоящото изследване осветлява забележителния прогрес, който бележи преподаването на химия в Априловото школо през XIX век. От неясни, объркани, емпирични знания до научни такива, при това тясно обвързани с потребностите на развиващите се с бързи темпове занаяти и промишленост в следосвобожденска България. Прекрасна традиция, която трябва да бъде запазена и развита и в настоящето обучение по химия не само в Априловото училище, но и в цялата страна.

Историята на преподаването на химия в Априловото школо показва, че единството от подходящо приготвена програма, отговаряща на възможностите на учениците и нуждите на общественото развитие през периода, наличието на качествени учебни помагала и високо квалифицирани учители, умеещи да преподават, води до необходимите високи резултати.

БЕЛЕЖКИ

1. Юбилеен сборник по отпразнуване на 25 годишнината т I – вия випуск на Габровската априловска гимназия, Пловдив, 1900.
2. I – VIII клас – сега V – XII клас.
3. Юбилеен сборник по отпразнуване на 50 годишнината от I –вия випуск на Габровската "Априловска" гимназия, Габрово, 1925.
4. Сборник закони. Закон за Народното просвещение, София, 1891.
5. Първи годишен отчет на Държавната Мъжка Априловска гимназия за учебната 1896/97 година, Казанлък, 1897.
6. Годишен отчет на Държавната Мъжка Априловска гимназия за учебната 1897/98 година, Габрово, 1898.
7. Инструкция за управлението на държавните учебни заведения в Княжество България, София, 1896.
8. Годишник на Държавното мъжко Априлово училище през 1898/99 г., Габрово, 1899.

ЛИТЕРАТУРА

- Бъчварова, Н. (1989). *Възпитаници на Южноруските училища и развитие на научните знания в България XIX в.* София: Изд. БАН.
- Гюзелев, И.Н. (1873). *Програми на Габровските училища.* Цариград: печ. Д. Арамиан.
- Емануилова, Е. (1995). Първите български учебници по физика и химия (сс. 89-92). В: Бойчева, В. (ред.). *Училищната книжнина в България през XIX век.* Пловдив: Регионален исторически музей.
- Каролев, Р. (1926). *История на Габровското училище.* София: Държавна печатница.

THE BEGINNING OF CHEMISTRY TEACHING IN APRILOV SCHOOL IN GABROVO

Abstract. The present study aims at specifying the historical period during which chemistry began to be taught as a separate school subject in the First new Bulgarian school in Gabrovo. The research covers the first syllabi from 1872 designed for teaching at school by Raitcho Karolev and Ivan Gyuzelev. A comparison has been made between programs used 25 years later including the high scientific level and volume of knowledge that were taught in the high school in the end of XIX century. It has been made a review of existing data for handbooks and textbooks used for the school training between 1872 and 1899. It has also been mentioned that at the outset chemistry teaching has been related to the experimental nature of the science where for teaching purposes the school was equipped with an incomplete chemical laboratory which by 1896 turned to a well-equipped one. The historical review lists also some of the teachers who taught chemistry in the Main boys' class school in Gabrovo by the end of XIX century. The study also provides relatively complete information about Tsani Gintchev – the first chemistry teacher at Aprilov School, Georgi Smilov and Nikola Bizhev.

✉ **Ms. Maria Nikolova (chemistry teacher)**

7, Stefan Karadja Str., apt. 2
5300 Gabrowo, BULGARIA
E-mail: nikolova_maria@abv.bg